

УДК 81'373.21

О. М. Скляренко

СЕМАНТЕМА КІНЬ В ОНОМАСТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті розглядаються різні види власних назв, які утворені за допомогою онімної актуалізації гіполексем (гіпоонімів) в ономастичній сфері тюркомовних народів, а також України, Німеччини, Великої Британії та США. Природа власних назв незмінна, тому типологічний аналіз виявляє значний топонімний ізоморфізм. Відмінності обумовлені не лише специфічним характером та шляхами розвитку розглянутих мов, не лише різними географічними та історичними умовами їх існування, але й особливостями ономастичного менталітету та традицій народів, які творили ці назви.

Ключові слова: *типологія, топоніми, номінація, фаунолексеми, гіполексема, гіпоонім, онімізація, гідронім.*

Апелятивні фаунолексеми — загальні імена звірів, риб, птахів, комах роблять неабиякий внесок в ономастичну скарбницю кожної мови внаслідок їх топонімного переосмислення. Шляхи входження фаунолексем в ономастику різноманітні. Результати цього входження значні. Наукові проблеми, пов'язані з інтерпретацією віданімальних назв, різноманітні. Ономасти стверджують, що назви тварин в чистому вигляді (без морфологічного оформлення) не можуть ономастично переосмислюватися, не можуть використовуватися в ролі твірних топонімних основ. В. А. Никонов застерігав ще в 1966 році: «Якраз найнебезпечніші ті назви, котрі більшості здаються найзрозумілішими. Найнебезпечніше довіритися зовнішній схожості. Назва села **Крешений Баран** <...> не має жодного відношення до тваринництва, як і **Петухово** до птахівництва або **Жуковка** до комах» [18:6]. У наступні часи ономасти залишалися скептичними щодо ролі фаунімної лексики в утворенні топонімікону. «Структура назви *Вьюнка* засвідчує, що це не утворення на *-ка* від назви риби в'юн, — вважає Ю. О. Карпенко, — а жіночий рід прикметника в'юнкий — з *в'юнка річка*» [14: 88]. «Так само не є апелятивом назва *Утка* — ця притока Удаю має давніший варіант *Удка* і цілком слушно виводиться О. С. Стрижаком з назви Удай» [14: 88–89]. А. П. Ванагас, досліджуючи гідроніми, які утворені від апелятивів без формальних словотвірних ознак типу «*річ-*

ка: *білка*», дійшов висновку: «більшість із них є пізніми утвореннями, а їх збіг з апелятивами — вторинний. Тому є підстави піддавати сумніву і можливість існування (генетично) самої категорії типу «*рiчка: вовк*» [3: 271]. В. В. Лучик уже в наші дні стверджує, зокрема, що назви істот (тварин, птахів, риб тощо) топонімічно не переосмислюються, бо ці назви «не здатні позначати постійно актуальні для орієнтації у просторі мотиваційні ознаки» [15: 197].

У випадках, коли ономастика демонструє «чисті» топоніми, які корелюють з відповідними фаунолексемами, автори шукають невідмінну проміжну антропонімну ланку. Безперечно, антропоніми «конкурують» у цьому відношенні з топонімами. Проте не можна залишатися в полоні антропонімних концепцій, завжди і всюди шукати (і знаходити!) обов'язковий антропонімний еквівалент. Розкриємо монографію О. М. Трубачова [29], яка буквально насичена гідронімами, що походять від апелятивних позначень тварин. Наприклад, в гідронімі **Корова** «представлено абсолютне застосування іменника» [29: 68]; річкову назву **Галка** можна вважати «назвою птаха, використаною в чистому вигляді в ролі гідроніма» [29: 106], а також **Курица**, **Курочка**, **Гуска**, **Утка**, де спостерігаємо «тотожність із відповідними апелятивами» [29: 124, 129]. Не залишимо поза увагою гідроніми **Кобелячка**, **Кобылячка**, **Кобылячек**, **Кобиляк**, **Кобылячка** з «відомою назвою тварини» [29: 133], а також **Тетерев**, **Бобр** [29: 179]. «Цей останній спосіб гідронімічної номінації, — упевнений О. М. Трубачов, — має по праву посісти видатне місце при описі слов'янського гідронімічного словотворення» [29: 180]. І хоча «здатність апелятивів ставати гідронімами без словотворчої перебудови, що її припускає О. М. Трубачов, здається перебільшеною», а також можливі корективи в етимологізації окремих назв, таких як **Коноплянка**, **Свинарка**, **Голубка**, що уможливають різне тлумачення [14: 88–91], ігнорування висновків О. М. Трубачова не здається доцільним. Пор. ще назви річок: **Кабанець** (дикі кабани ще донедавна зустрічалися вздовж Дніпра); **Лебедишка** (вказівка на місцеву орнітофауну: лебеді зустрічаються на нижньому Дніпрі); **Свинка** (9 назв) [27: 56–60]. Пор. ойконіми у басейні Дону **Конь-Колодезь**, **Олень-Колодезь**, а також ороніми Північного Приазов'я **Ведмідь-могила**, **Бик-могила** [21: 35, 36].

Тополексика не цурається позначень свійських тварин. Проте не всіх. У різних мовах, у різних топонімних класах онімізуються апеля-

тивні позначення певних тварин. Деякі мови мають загальне позначення свійських тварин. Збірний термін *худоба* в українській пропріальній лексиці відсутній як в ойконімному класі, так і в гідронімному; англ. термін *cattle*, який має вужче значення «велика рогата худоба», також не топонімізується. Німецька онімна лексика дає приклади топонімізації збірного терміна *Vieh* (двн. *fihu, fēho*, дсакс. *fēhu*) «худоба»: 10 Jh. **Viohbach**, 10 Jh. **Vioweida**, 11 Jh. **Fihihusun** [37: 318]. Збірна зоолексема *Rindvieh* — ‘велика рогата худоба’ не топонімізується. Деякі топонімі приклади засвідчують, що топонімізація позначень свійських тварин сягає глибокої давнини. Назву історичного регіону Хорватії **Dalmatia** виводять із іє. кореневого слова *dhal* — ‘молода тварина’, мабуть із референцією на гірські пасовиська в цьому регіоні [45: 103]. Назва французького міста **Armentières** сягає галло-романського слова *armentum* — ‘велика рогата худоба для орання’ [39: 32].

Кінь завжди мав величезне значення в житті людей. Господарське, транспортне та військове значення коня для індоєвропейців засвідчено ще в індоєвропейських джерелах. Загальноіндоєвропейська назва коня зафіксована в усіх староіндоєвропейських діалектах. Найдавніше згадування коня в індоєвропейській мові сягає початку другого тисячоліття до нашої ери [7: 545]. У Київському літописі XII ст. трапляється цілий ряд цікавих метонімій, в яких виступає лексема *кінь*. Так, *поворотити коня* означало «поїхати», «від’їхати» або «повернутися». *Бути на коні, мати під собою коня* — «готовність виступити в похід». Велике поширення мав вираз *сѣсти на коня* у значенні «виступати в похід» [32: 25–26]. Інтерес до «кінської» лексики та семантики не згасає і понині [30; 36; 20; 1; 19; 2; 5; 11; 8: 544–562 та ін.]. Роль коня певною мірою віддзеркалюється і в ономастичній сфері. Давньоіранські та середньоіранські імена правителів мали основу *aspa-* — ‘кінь’: **Asparuk** (гр. Ἀσπαρούχις) в Грузії II — III ст.; арм. **Aspūrak**; тюрко-болг. **Asparuk** — ‘світлий кінь’ або ‘той, хто має світлих коней’ < від д.іран. **aspa-* ‘кінь’ та **rauk-* — ‘світ’, ‘світлий’; Ἀσπᾶρος, **Ілпакі**, скіфський князь; Βαχάδαστος, цар сарматського племені язигів, д.іран. **vanat-aspā-* — ‘победоконний’ < від *van-* — ‘перемагати’; **Alta-aspā-* (Ἀστάσπής) — ‘той, хто має вісім коней’, **Vista-aspā-* (д.перс. *Vištāspa-*) та ін. [7: 550]. Як самостійне слово *aspa, asva* в значенні «*кінь, кобила*», «окрім індоіранських мов, трапляється в балтійських мовах: лит. *alva*, д.прус. *aswinan dadan*. У балтійських

мовах це слово засвідчено в гідронімії: лит. **Альва, Альвіжа, Альвіни**, прус. **Asswayen, Eswiten, Aswene, Asswin**» [Gerullis G., Fraenkel E. цит. за 23: 73]. Зазначимо, що в IV тисячолітті, коли скотарство в Центральній Європі було в зародковому стані, в період існування загальноіндоєвропейської мови існували слова на позначення свійських тварин, на зразок *esco — ‘кінь’ [9: 868]. У слов’янських мовах повністю зникає загальноіндоєвропейське слово, яке означає «кінь». Воно замінюється новими лексичними утвореннями: д.слов. *konjo*, д.рус. *конь* ‘кінь’; *комонь* ‘боевий кінь’, д.слов. *kobyła* ‘кобила’, рос. *кобыла* (очевидно, міграційний термін, виражений в лат. — гал. *caballus* ‘кінь’, а також в ряді азійських мов: д.тюрк. *keväl, kevil* ‘скаковий кінь’, перс. *kaval* ‘швидкий кінь’); до числа пізніших, запозичених з азійських мов в окремі слов’янські належать, зокрема, рос. *лошадь*, діал. *лоша* ‘жеребенок’, з тюрк. (*a)laľa* ‘кінь’, ‘мерин’; д.рус. *меринь* (з 1500 р.) з монг. *morin* та ін. [8: 556]. Як зазначив О. М. Трубочов, жодна з корисних функцій коня не була основною причиною його одомашнення. Тяглове значення коня для стародавніх народів також було мінімальним. Бойовий кінь — це нововведення, яке поступово сприйнялося у індоєвропейців лише з початку першого тисячоліття до н.е. В «Іліаді» не знайдено жодної чіткої згадки військового застосування коня [30: 13–14]. Головною причиною одомашнення коня була його ритуально-культова значимість. Образ коня у багатьох народів входить до тотемно-культових вірувань і пов’язаний з уявленнями про походження роду, виступає як своєрідний оберіг, охоронець, як предмет релігійного культу [46: 136].

Індоєвропейські джерела старохетських уявлень, пов’язаних з культом коня, чітко виявляються при порівняльному вивченні старохетського божества **Pirua**, яке було зображене зверху на коні. Це древньохетське божество зіставляють із божествами, які мають етимологічно тотожні імена, пов’язані з культом коня в інших індоєвропейських традиціях [8: 546, 556]. Кінь ближче за інших тварин наближається до божества в індійській, грецькій, римській, германській міфологіях. На «сімейних» портретах китайського божества домашнього вогнища Цзаошень (Цзаоцзюнь) зображався кінь, на якому він їздить до Небесного палацу [13: 23]. Надзвичайна швидконогість коней сприяла виникненню кінського культу, виникненню міфу про крилатого коня. Існували спеціальні кінські боги: іллірійське **Juppiter**

Menzanas [30: 13] і галльське **Epona** ‘mulīōnum dea’ — ‘кінська богиня’ [8: 544].

Особливого значення набуває культ коня в кочівників, таких як тюркські або монгольські народи. Кінь був завжди надзвичайно важливим у житті кочовиків, навіть сьогодні тюркська і монгольська література зображають коней як таких, що мають божественне, пророче походження. В якутському народному епосі коні представлені як благородні герої, які володіють надприродними властивостями. Вони розмовляють якутською мовою і дають мудрі поради вершникам, над якими вони мають значну інтелектуальну перевагу. В бурятських народних розповідях кінь сам інколи виступає як герой або ідентифікується із шаманом, що має надприродні здібності. Коні в народів безкрайніх степів Азії вважалися істотами, що володіють окультним даром і допомагають своїм хазяям отримати перемогу над усіма ворогами [46: 136]. В алтайському фольклорі герої відомі не лише за своїми особовими іменами, а за описом своїх коней, на зразок **Ag-oi attig Altin-Aira** «Алтин Айра на синьо-білому коні»; **Kara tor attig Kan Kartaga** «Кан Картага на коні темно-курявого кольору»; **Kara kıl attig Kan Tögös** «Кан Тьогос на чорному коні»; **Ai kar attig Altin Parkan** «Алтин Паркан на коні, білому як сніг» [40: 210]. Наприклад, асоціація між погодою та образом коня відома і на українському ґрунті, пор. «Святий Михайло на білому коні приїхав, осінь на двох конях іде, один день на чорному, один день на білому» [10: 48]. У турецьких народних оповіданнях кінь зображений найнадійнішим і найвірнішим другом вояка. Він веде вершника до перемоги і в багатьох випадках рятує його від небезпеки, будучи таким самим благородним і хоробрим, як сам вояк. У період заснування і боротьби за свою незалежність у турок в VII — VIII ст. коні були важливими, як і войовничі вершники, що сиділи на них. У турецькому мисленні слава за перемогу поділяється між вершниками та їх конями. В історичних турецьких документах тих часів часто згадуються імена конкретних коней. Турецькій історії відомі такі назви коней-героїв, як **Boz Tadik — çur**, **Beyaz İşbara Yamtar**, **Beyaz Bayriku**, **Ak Alp-Şalçı**, **Ak Öksüz**, **Ak Yağız**, **Ak Azman** [40: 206]. Любов до коней та кінський культ виявилися причиною особливого номінаційного принципу у тюркських народів. Навіть назви цілих племен, етнічних груп інколи мають гіпоонімне («відкінське») походження. Чимало тюркських особових імен людей сформовані за

допомогою двох елементів — позначення коня за його мастю і почесного титулу, що надавався коню після перемоги [40: 207]. Польський вчений А. Заячковський пише, що численні тюркські клани і племена отримували назви від імен коней, які позначали їх колір [49:33]. Етноніми **Tadik- Ćur**, **Bayirku**, **Salĉi**, **Az**, **Azman** походять від назв коней. Трібальна (від англ. *tribal* — ‘родовий, племінний’) тюркська назва **Erdem** походить від позначення коня зі світлою гривною; **Yula** — від позначення коня кольору кори; **Kŭl-bey** — від позначення строкатого (перістого) коня; етнонім **Bay** етимологічно сягає позначення темношкірого коня, а **Ćoban** — сірого коня в яблуках; трібальний етнонім **Ćur** походить від позначення коня з голубою гривною [40: 207]. Український лексико-семантичний архаїзм **Сурий** може зіставлятися чи з буковинським *сура* — ‘сивий кінь’, чи *сурій* — (к’ін’ь) ‘горошкової масті (цяткастий)’ [34: 380]. Можливо, що відетнонімний гідронім — назва річки **Баргузин** (добре відомий завдяки популярній колись російській пісні «Славное море, священный Байкал») та селище **Усть-Баргузин** походять від тюркського **Bayirku** в результаті слов’янських трансформацій вихідного слова.

Назвемо семантичний ряд позначень *кінь*, *жеребець*, *кобила* спеціальним терміном *гіполексема* (від грецьк. ζπλος — ‘кінь’). Власні назви, утворені за допомогою онімної актуалізації гіполексем, назвемо *гіпоонімами*. Проте ця тема ще далеко не вичерпана і заслуговує на подальшу розробку. Сприйняття коня як побратима, як надійного, вірного друга свідчить про ставлення до нього як до об’єкта культу. Відголосок тотемного образу коня як охоронця, оберега існує в народному мисленні і зараз. Уважається щасливою прикметою знайти на дорозі кінську підкову. Вірування в охоронну силу коня відбивається й у звичаї прибивати підкову до воріт або вішати її на двері. Поширення «кінських» назв в українській топонімії значною мірою мотивується саме міфологічно-культурними номінаційними причинами [46: 137]. Пор. українські гіпооиконіми: **Кінне** (Од, Хрк), **Кінські Роздори** (Зп) [33: 395]. Пор. «кінську» тематику в гідронімії: **Кінка** (3 назви), а також численні назви **Кінська** [26: 251], **Кінський** [4: 77; 26: 251]. Із апелятивом *жеребець* співвідносяться, можливо, такі назви поселень, як **Жеребецьке** (Чрг), **Жеребкове** (Од), **Жеребки** (Жт) [33: 387]. Із зоотерміном *кобила* співвідносяться, можливо, гіпооиконіми **Кобильне** (Зп), **Кобильня** (Вн), **Кобильянка** (Чрг), **Кобильяки** (Чрк) [33:

396]; нп. **Кобила**, гіпогідронім **Кобильський** < від апелятива *кобила* ‘самиця коня’ [4: 79; 26: 257]. О. С. Стрижак у своїх етимологічних студіях наводить цілу низку назв вод (і не лише їх), генетично пов’язаних із світом тварин, пор., наприклад, **Жеребець** — п. пр. **Кінської**, на ній однойменне село. Гідронім виник, очевидно, на базі бінарної опозиції (пор. **Селезень** — пр. **Утки**) у зв’язку з назвою основної річки краю (**Конка**, **Кінська** або **Кінські Води**). Пор. ще **Жереб’янки** — кут у с. Верхній Криниці (дозаселено з с. **Жеребець**); поблизу м. Василівки (там же є і **Нижні Жереб’янки**), а також **Жеребець** р. у бас. Дінця. По р. **Кінській** проходив кордон із Туреччиною, де вона звалася **Илкису**, що означає «**Кінська Вода**». Причиною того, що ця річка понад два тисячоліття носить назву, пов’язану з *кіньми*, є їх значне поширення в цьому басейні. Територіальне групування «*кінських*» гідронімів спостерігається і в інших районах [28: 83]. Так, наприклад, у бас. Сіверського Дінця є р. **Жеребець**, майже навпроти якої з правого боку впадає р. **Бахмут (ка)**; пор. у татар *бахмат*, а від них в українців Поділля, в поляків *bachmat* — ‘кінь’ та в румунів *bahmet* — ‘буджакський кінь’. В основі української назви **Саур-могила** лежить тюркський народний географічний термін, який означає особливий різновид географічних об’єктів — верховини зі згладженою верхівкою округлої форми. Його істинне (дотермінологічне) значення ‘круп коня’. В багатьох тюркських мовах подібні терміни виникали внаслідок метафоричного вжитку назв частин тіла тварин і людини («анатомічної лексики»). З часом переносне значення в них згасало і в мові виникала лексична пара: «загальний іменник + географічний термін», пор. **Хребет Саур** (Казахстан), гора **Саур** (Кабардино-Балкарія) [22: 423].

Назва української річки **Громоклей** п. Інгулулу Пд. Бугу; **Армамакля**, **Громокля**, **Нормокля** і балки **Громоклей** здавна привертала увагу дослідників [17: 155–156; 16: 69; 26: 156]. Походження гідроніма пов’язується з тюркським апелятивом *argamak / argumak* ‘породистий кінь’, основа якого в процесі засвоєння слов’янами зазнала спрощення початкового *a-* й метатези приголосних (пор. ще укр. *громак* ‘баский кінь’). Гідронім є цілком тюркським утворенням з ад’єктивним формантом *-ly / -li* (одним з найпродуктивніших афіксів у топонімії тюркомовних народів і, відповідно, в топонімії слов’янських земель тюркського походження). «Отже, внутрішня форма назви **Громоклей** визначається як ‘місце біля річки, де водяться породисті дикі коні’,

<...> не випадковою є грецька назва Південного Бугу $\zeta\pi\alpha\nu\iota\varsigma$ у Геродота, мотивація якої також пов'язується з дикими кіньми в степу (пор. ще гідроніми *Кінка*, *Кінська*, *Кобиляча*, *Кобилячий* та ін.) [16: 691]. Визначити конкретну тюркську мову — джерело розглянутого гідроніма — важко, оскільки співвідносний із ним апелятив властивий багатьом тюркським мовам, пор. тат., туркм. *аргамак*, каз., кирг., *аргымак*, к-калп. *аргымак*, узб. *аргумок*, уйг. *аргумак*, тур. *argumak* — 'породистий кінь' та ін. З тюркських мов це слово запозичено в російську апелятивну лексику: рос. *аргамак* — 'найкраща порода коней в Середній Азії', д.рос. *аргамакь* — 'благородний кінь' [48: 84]. Цікаво, що про диких білих коней у степах Надбужжя згадував ще два з половиною тисячоліття тому грецький історик Геродот. Як зазначає Б. О. Рибаків: «Третя ріка Гіпаніс — витікає також із великого озера, біля якого знаходять собі пасовище дикі білі коні» [25: 32]. Початком Гіпакіріса є ріка **Конка**, яка дійсно поділяє надвое степ між Дніпром та Північним Дінцем [25: 50]. **Конка-Гіпакіріс** дійсно тече з глибини пустельних шляхів скіфів-кочівників. У неї дійсно впадають численні протоки Дніпра в плавнях **Кінських Вод** [25: 48]. Пор. ще, наприклад, **Конские источники**, **Заливы Конских Водь**; с. **Кінські Роздори** і кол. х. **Кінські Води** [31: 154, 204]; нп. **Кінсьководівська** > **Григорівка** (Зп) [12: 119]. «І тому не дивно, що «кінський» цикл у топонімії, і насамперед із відомих причин у гідронімії, займає таке визначне місце» [28: 83].

Розглянемо семантему *кінь* в ракурсі когнітивної ономастики. Британці наділяють *коня* різними позитивними якостями. Кінь є однією із найулюбленіших тварин британців. У фразеології він включає в себе поняття благородства, виступає як символ крилатості, швидкості, як втілення працьовитості, вірності, постійності. Вираз *horse sense* використовується для вираження почуття здорового глузду. Компаратив *work like a horse* має відповідником в українській мові *працювати як віл*. Пор. ще вислів *a good horse cannot be of a bad colour* (букв. «добрий кінь не може бути погані масті») тобто «окремі недоліки людини не можуть применшувати її здобутки». Тут семантема *кінь* має виключно позитивне значення. Вираз *hold your horses!* має значення «не поспішай!», «одну хвилинку!». Таких фразеологізмів в апелятивній сфері англійської лексики велика кількість. Загалом, концепт *кінь* в англійській фразеології зустрічається майже на 50 % частіше, ніж відповідний фразеологічний еквівалент

в українській мові. Проте особливості світосприйняття британців, їх діяльність в сфері когнітивної ономастики призводить до неочікуваних наслідків: британці відмовляються використовувати номен *кінь* з антропонімною метою: англійський антропонімікон не має прізвиськ прізвиськового походження типу **Horse** «Кінь», **Mare** «Кобила». У французькій антропонімії поширене прізвиське **Cheval** (*cheval* ‘кінь’) не тільки за метафоричних обставин (див. порівняння *fort comme un cheval* ‘сильний як кінь’), а і за метонімічних мотивів (це прізвиське походить від позначення власника коня, від позначення людини, що доглядає за кіньми тощо) [42: 124]. Італійське прізвиське **Cavallo** < *cavallo* ‘кінь’ могло сягати метафоричного прізвиська на позначення особи, яка своїм обличчям чи ходою нагадувала коня, але частіше це були метонімічні утворення на первісне позначення власника коней, чи плідника коней різних порід; жокея чи кавалериста; конюха, або навіть позначення людини, яка жила біля готелю, де була вівіска із зображенням коня [41: 80]. Український антропонімічний менталітет не відмовляє функціонуванню метафоричних прізвиськ типу **Кінь**, **Жеребець** [24: 98]. Назва українського села **Конище** (Вл) мотивована антропонімом *Конище*. Від нього утворена також назва поселення **Конищів** (Вн) [35: 67]. В оронімі **Кінь** (ІФ) «назва пов’язана з апелятивом *кобила*, що вживався колись у фракційців як географічний термін із значенням «гірська», сходячи до іє. **keubh-*, **koubh-* «вершина». Тобто в лексемі *кінь*, як і *кобила*, сенс «гора» може бути давнішим за сенс «тварина»» [6: 174]; пор. **Кобила**, **Велика Кобила**, **Мала Кобила** [6: 180, 52, 226].

Гіпооніми трапляються також в німецькій мові. Німецький зоотермін **РоЯ** (двн. (*h*)*ros* (ss); дфриз. *hors*, *hars*, *hers*) ‘кінь’ зафіксований в топонімах **Hrosbach** (8 Jh.), **Harsheim** (11 Jh.), **Hersebruck** (11 Jh.), пор. сучасні мікротопоніми **РоЯboden**, **РоЯfeld**, **РоЯpoint** та інші [37: 318]. Давньоверхньонімецька лексема *hengist* — ‘кінь’ лежить в основі топонімів **Hengistdorf** (8 Jh.), **Hengistfelden** (9 Jh.). Зоотерміни *Pferd* — ‘кінь’, *Gaul* — ‘кінь’ трапляються в топонімах відносно пізнього походження: **Gdulskaderich**, **Gdulsweg** тощо. Лексема *Schelch* (двн. *scelaho*, *scelo*) ‘дикий кінь’ зафіксована в топонімах **Scelenhauc** (8 Jh.), **Scellinaha**, можливо, в топонімі **Schell(en)berg** двн. лексема *stuot* із значенням ‘табун напівдиких коней’ зафіксована в назвах **Stutgarte** (1200 p.), **Stutferrich** (11. Jh.) [37: 318].

У Великій Британії ойконім **Horsham** перекладається як «Кінське село», тобто «Село, де тримають коней» < від дангл. *hors* — ‘кінь’ та *hām* — ‘село’ [39: 219]. Ця назва перекочувала з Англії до США, Канади та Австралії. Так, у Сполучених Штатах лексема *horse* — ‘кінь’ дала дуже багато назв різним географічним об’єктам, більше на Заході країни, ніж на Сході, бо саме Захід США — кінний край. Такі топоніми, як **Horsepen** (VA) вказують місце, де колись були загони для коней (*pen*) [38: 375]. Топоніми **Horse Heaven** у кількох місцях Заходу, а також **Horse Heaven Creek** (AR) своєю дотопонімічною семантикою вказують найкращі місця для коней [47: 211]. Надзвичайно популярна гідронімна назва **Horse Creek** «Кінна річка», і кожен штат має щонайменше півдюжини таких назв, пор. ще топоніми **Horse Mountain** «Кінна гора», **Horse Pond** «Кінний став», **Horse Island** «Кінний острів», **Horse Lick** «Місце, де коні лижуть сіль» й інші різноманітні словосполучення [47: 211]. Н.п. **Wildhorse** (ID) «Дикий кінь» отримав цю назву від численних табунів диких коней, що паслися тут на початку колонізації країни [38: 91]. Термін *mare* — ‘кобила’ в топонімії США мало популярний, пор. лише **Mare Island** (CA) [47: 279]. Пор. також топонімічний ланцюжок: **Horse Creek**, **Mare Creek**, **Colt Creek** (NB) (*colt* — ‘жеребчик’) [45: 279]. Терміном *mustang* називали специфічного дикого або полудикого коня. У топонімії трапляються переважно в штаті Техас з гідротерміном *creek* [47: 314]. Село **Mustang** (TX) отримало назву від річки **Mustang Creek**, яка так була названа завдяки великому табуну поні-мустангів, що паслися вздовж річки [44: 224]. Термін *nag* — ‘невеличкий кінь для верхової їзди’ зафіксований у топонімі **Nags Head** (NC) [44: 225]. Термін *mule* — ‘мул’ рідко трапляються в топонімії, не викликаючи великого інтересу, пор. **Muleshoe**, **Muleshoe Ranch** (TX) [38: 348]. Шану й повагу у американців отримують ті, хто стійко переносить негаразди і перемагає. Ці риси ментальності знаходять своє відбиття в ономастичній сфері. Яскравий приклад тому — топонім **Hungry Horse** (MT) «Голодний кінь». Суворою зимою 1900 р. два коня — *Tex* та *Jerry* відбилися від табуна. Протягом місяця про них нічого не було чути, а потім їх знайшли, геть виснажених, але живих. Віддаючи шану стійкості цих коней, назву **Hungry Horse** отримали гора, озеро, річка, поблизу якої все це трапилося, дамба — а потім і місто. У віршах на їх честь пишеться: *They named a dam, a lake, a city / In memory of, but not for*

pity / — That hungry horse lost months that winter./ The snow was deep, the cold was bitter... [44: 166] — Дамбу, озеро, місто назвали в пам'ять, а не з жалю — того голодного коня, який був загублений протягом місяців. Сніг був глибоким, а мороз — тріскучим.... Певні американські ситуативні реалії відбивають назви типу **Horsethief Creek** «Річка конокрада», **Horsethief Canyon** «Каньйон конокрада», **Horsthiief Point** «Місце конокрада» і под. На Заході США такі топоніми — звичне явище (лише в Каліфорнії їх понад 20). Це місця, де конокради ховались або де їх повісили [43: 171], пор. ще **Horsethief Butte** (MI) «Гора конокрада» — місце, де було вбито кілька людей [47: 211–212]. Ситуативний принцип номінації в багатьох своїх проявах близький до випадкового (миттєво-асоціаційного) способу найменування. Топонімна назва **Horsehead** (CA) «Коняча голова» мотивована тим, що тут при дорозі багато років лежав череп коня [47: 211]. Назву **Horsehead Crossing** (TX) «Перехід конячої голови» має перехід у пустелі, де гинули коні і весь шлях був відзначений кінськими черепами [47: 211]. Місцевість **Horseheads** (NY) «Конячі голови» мала свою ситуативну мотивацію — тут зголоднілі солдати вбили кілька коней, а їх голови повісили на гілках дерев [47: 211].

Звичайно, без спеціального етимологічного аналізу, без залучення історичних даних, орієнтуючись лише на зовнішню форму назви, легко потрапити в пастку хибної інтерпретації онімних фактів. Проте не треба применшувати роль і самої топонімної системи, яка часто підказує правильне рішення. Зокрема, складені назви, які в певному сенсі є одними із мінімальних елементів онімної системи, своєю внутрішньою формою надають допомогу в прийнятті правильного рішення. І без додаткових досліджень можна стверджувати, що назва села **Крешений Баран**, цитована вище, пов'язана не з тваринництвом, а з антропонімною сферою, в той час як гідронім **Кінські Води**, безумовно, має фауністичне походження.

Таким чином, тваринний світ знаходить свій відбиток у різних топонімних категоріях. Топонімні назви фауністичного характеру є цілком природними. Можна стверджувати, що це одна із топонімних універсалій, один із загальнолюдських видів топонімної номінації. Мотиваційні чинники залучення фауністичних позначень до топонімної сфери характеризуються значною різноманітністю. Ономастичні переосмислення назв тварин, як і інші ономастичні перео-

смишлення, відбуваються на основі певних онімних принципів. Вони різноманітні і властиві онімним системам різних мов, що уможливило проведення типологічних зіставлень.

Література

1. Адаменко П. А. Лексико-семантическая группа слов, обозначающих сельскохозяйственных животных (на материале английского языка): Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. — Ленинград, 1971.
2. Бардаев Э. Ч. Номадная лексика монгольских народов /названия домашних животных по полу, возрасту и масти : Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. — М., 1976.
3. Вангаас А. П. Балтийские гидронимы апеллятивного происхождения // *Nomina appellativa et nomina propria: Summaries of the papers* — Cracow, 1978.
4. Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник. — Луцьк, 2009.
5. Волкова О. И. Лексико-семантическая и словообразовательная характеристика наименований лошадей в русском языке: Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. — К., 1982.
6. Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник. Видання друге, доповнене, уточнене. — Івано-Франківськ, 2008.
7. Гамкрелідзе Т. В., Іванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть 1. Структура общеиндоевропейского языка. — Благовещенск, 1998.
8. Гамкрелідзе Т. В., Іванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть II. 1. Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. Раздел 1. Семантический словарь общеиндоевропейского языка. — Благовещенск, 1998.
9. Гамкрелідзе Т. В., Іванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Часть II. 2. Семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры. Раздел 2. Хронология общеиндоевропейского языка. Проблема «Индоевропейской прародины» и пути миграций индоевропейских племен в исторические области расселения. — Благовещенск, 1998.
10. Єрмоленко С. С. Лінгвістичні аспекти взаємодії церковного та народно-го календарів і міфологічна концепція О. О. Потебні // *Мовознавство*. — 1995. — № 1.

11. Зайченко Н. Ф. Лексико-семантическая группа «наименования животных» и ее фразообразовательные возможности в современном русском языке. Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. — К., 1983.
12. Історія міст і сіл Української РСР. — В 26 т. — Запорізька область. — К., 1970.
13. Календарные обычаи и обряды народов Восточной Азии. Новый год. — М., 1985.
14. Карпенко Ю. О. Рецензія на: О. Н. Трубочев. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация. — М.: Наука, 1968. — 289 с. // Мовознавство. — 1969. — № 3.
15. Лучик В. В. Позамовні чинники й категорії ойконімічної номінації // Студії з ономастики та етимології 2007. — К., 2007.
16. Лучик В. В. Тюркізми в гідронімії Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. I // Мовознавство. — 1995. — № 1.
17. Масенко Л. Т. Назви річок Інгуло-Бузького басейну // В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя. — К., 1977.
18. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь. — М., 1966.
19. Новикова К. А. Иноязычные элементы в тунгусо-маньчжурских наименованиях животных // Проблема общности алтайских языков. — Л., 1972.
20. Одинцов Г. Ф. История русских названий лошадей (на материале памятников XI-XVII вв.): Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. — М., 1970.
21. Отін Є. С. Оронімія Південно-Східної України // Мовознавство. — 1981. — № 3.
22. Отин Е. С. Саур-могила // Избранные работы. — Т.1. — Донецк, 1997.
23. Петров В. П. Скіфи. Мова і етнос. — К., 1968.
24. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. — К., 1966.
25. Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия: Историко-географический анализ. — М., 1979.
26. Словник гідронімів України / За ред. А. П. Непокупного, О. С. Стрижка. — К., 1979.
27. Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонаддніпрянське Лівобережжя). — К., 1967.
28. Стрижак О. С. Кобиля?ки чи «Кобеля?ки»? // Мовознавство. — 1969. — № 3.
29. Трубочёв О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация. — М., 1968.
30. Трубочев О. Н. Происхождение названий домашних животных в славянских языках: (Этимологические исследования). — М., 1960.

31. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 квітня 1967 року. З дод. Відомостей про зміни до 1 січня 1969. У 2 т. — К.: Політвидав України, 1969. — Т. 1.
32. Франчук И. Ю. Образна мова Київського літопису // Мовознавство. — 1982. — № 3.
33. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій: на 1 січня 1987 року. — К., 1987.
34. Шульгач В. П. Лексичні архаїзми буковинських говірок // Студії з ономастики та етимології. 2007 — К., 2007.
35. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник — довідник. — К., 2001.
36. Щербак А. М. Названия домашних и диких животных в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков. — М., 1961.
37. Bach A. Deutsche Namenkunde. Band I, 1 und 2: Die deutschen Personennamen; Band II, 1 und 2: Die deutschen Ortsnamen. — Heidelberg, 1953.
38. Blevins D. The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names. — Nashville, Tennessee, 2000.
39. Everett-Heath J. The Concise Dictionary of World Place-Names. — Oxford, 2005.
40. Caferoğlu Ahmet. Le culte du cheval dans l'onomastique turque // Quatrième Congrès international de sciences onomastiques. — Uppsala, 1952.
41. Cassar, Mario. The Surnames of Maltese Islands: An Etymological Dictionary. — Malta, 2003.
42. Dauzat A. Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France. — Paris, 1951.
43. Gudde E. G. California Place Names. The Origin and Etymology of Current Geographical Names. — Berkley, Los Angeles, London, 1998.
44. Quimby M. J. American Place Names and their Derivation. — New York, 1970.
45. Room A. Place names of the world: Origins and Meanings of the Names for 6, 600 Countries, Cities, Territories, Natural Features and Historic Sites. Second Edition — Jefferson, NC, 2006.
46. Sklayrenko O. The Influence of the Turkic Equine Terminology on Onomastics (Comparative Approach) // «Філологія і освітній процес: 21 століття»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Одеса, 2010.
47. Stewart G. R. American Place-Names. A Concise and Selective Dictionary for the Continental United States of America. — New York, 1970.
48. Vasmer Max. Russisches Etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1950–1958 (see Russian translation: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Перевод О. Н. Трубачева): в 4-х томах. — М., Т. 1.
49. Zajączkowski A. Związki językowe połowiecko-słowiańskie. Wrocław, 1949.

Скляренко О. Н.

СЕМАНТЕМА ЛОШАДЬ В ОНОМАСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена рассмотрению разных видов собственных имен, образованных с помощью онимной актуализации гипполексем (гиппоонимов) в ономастической сфере тюркских народов, а также Украины, Германии, Великобритании и США в сопоставительном аспекте. Природа названий географических объектов неизменна, поэтому типологический анализ обнаруживает значительный топонимический изоморфизм. Различия обусловлены не только спецификой языков, их топонимических систем и путей развития, не только географическими и историческими условиями их существования, но и особенностями ономастического менталитета и традиций народов, создающих свои названия.

Ключевые слова: *типология, топонимы, номинация, фаунолексемы, гипполексема, гиппооним, онимизация, гидроним.*

Sklyarenko O. N.

SEMANTEME HORSE IN ONOMASTIC SPHERE

The article deals with the problem of onyms formed by actualizing hippolexemes (hippoonyms) in Turkic, Ukrainian, German, English and American proper names. The investigation reveals a great deal of typological isomorphism. The differences are caused not only by the specificity of the given languages and their toponymic systems, not only by differences in the geographical and historical conditions of their existence and ways of developments, but also by peculiarities of onomastic mentality and traditions of people who created these names.

Key words: *typology, toponyms, nomination, faunolexemes, hippolexeme, hippoonyms, onymization, hydronym.*